

Віта Струкова

аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою НАДУ при Президентіві України, заступник генерального директора з регуляторної політики та інвестицій ПАТ «АК «Київводоканал»

МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНИМ ПАРТНЕРСТВОМ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ФРАНЦІЇ

У статті охарактеризовано модель управління державно-приватним партнерством водного господарства Франції. В рамках статті автором здійснено детальний аналіз моделей управління водним господарством за критеріями: найбільш поширені організаційно-правові форми управління водним господарством у Франції, особливості тарифної політики у галузі водопостачання та водовідведення, діяльність найбільших операторів водопровідно-каналізаційного господарства в країнах східної Європи.

Ключові слова: Державно-приватне партнерство, водне господарство, тарифоутворення, моделі управління, водні агентства.

Vita Strukova

MANAGEMENT MODELS OF PUBLIC - PRIVATE PARTNERSHIP OF WATER INDUSTRY IN FRANCE

Given the historical background and geographical, economic and other factors that have arose in different countries of the world, analysis of water management global practice allows to explore comprehensive experience of this vital economic sector and highlight the most successful trends in organization and improvement of water and wastewater infrastructure. This article mainly analyzes the water management experience of France, which stipulated ideas of the Water Framework Directive in its water legislation and has been a leader in the development of public-private partnership in the field of water management of the European Union. Water management models within this article are mainly analyzed according to the following criteria: the most common legal forms of water management in France, peculiarities of tariff policy in the field of water and wastewater and activity of the largest operators of water and wastewater infrastructure of France in Eastern Europe.

The aim of the study is to systematize knowledge and experience in the field of water and wastewater infrastructure management on the example of some of the most successful Western European countries, in particular France, to study features of business legal structures of France, their interaction and management models and to determine optimal and advanced practices that can be used in further studies of this and related issues. Research of water management progress is a common phenomenon in the scientific community as it covers a broad spectrum of issues ranging from global problems of water resource supply to narrow aspects of water tariff setting analysis and study of peculiarities of natural monopolies legal regulation in the sector. Analysis of models and business legal structures of water management in developed countries, such as France, and Western European countries represents a guideline in development of this sector in other countries with developing infrastructure. Examinations of systematic databases such as reports of Organization for Economic Cooperation and Development suggest that in order to satisfy great demand for water supply and sanitation most developing countries have tried involve, to different extents and for different purposes, the private sector as a source of funding, improvement of service delivery quality, reduction of expenses, promotion of long-term sustainable development of the sector and support of technology transfer.

Keywords: Public-private partnerships, water management, tariffing, management models, water agencies.

Віта Струкова

МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНЫМ ПАРТНЕРСТВОМ ВОДНОГО ХОЗЯЙСТВА ФРАНЦИИ

В статье охарактеризована модель управления государственно-частным партнерством водного хозяйства Франции. В рамках статьи автором осуществлен детальный анализ моделей управления водным хозяйством по критериям: наиболее распространенные организационно-правовые формы управления водным хозяйством во Франции, особенности тарифной политики в области водоснабжения и водоотведения, деятельность крупнейших операторов водопроводно-канализационного хозяйства в странах Восточной Европы.

Ключевые слова: Государственно-частное партнерство, водное хозяйство, тарифообразование, модели управления, водные агентства.

Аналіз загальносвітової практики управління водним господарством з огляду на історичні передумови, географічні, економічні та інші чинники, що сформувалися у різних країнах світу, дозволяє дослідити різноманітний досвід функціонування даної життєво необхідної галузі економіки та виокремити найбільш успішні тенденції в організації та вдосконаленні водопровідно-каналізаційного господарства.

Залежно від регіону, наявних ресурсів та ступеня соціально-економічного розвитку державних утворень, суттєво різняться як політичні погляди на питання водопостачання та водовідведення, так і організаційно-правові форми цієї діяльності. Таким чином, дослідження питання економіко-правового регулювання відносин у галузі водного господарства стає не менш важливим, ніж удосконалення технічних та інженерних засобів, особливо у зв'язку із безперервним інституційним ускладненням галузей народного господарства, проблемою зміни моделей управління при зміні політичних режимів та еліт.

Корисний досвід в організації управління водопровідно-каналізаційним господарством є надбанням країн з розвинутою економікою, зокрема таких західноєвропейських держав, як Франція, Німеччина, Велика Британія, Іспанія та Італія. Довгий та унікальний історичний шлях розвитку галузі водокористування цих країн ілюструє широкий спектр форм взаємодії інститутів суспільства та досягнутий прогрес щодо якості надання послуг та ефективності використання водного ресурсу. Західноєвропейська практика управління водним господарством вигідно відрізняється від загальносвітової за критеріями якості питної води, низького коефіцієнту втрат води в інженерних мережах, вартості наданих послуг відносно загального рівня доходів, ефективності функціонування підприємств з надання послуг водопостачання та водовідведення тощо.

Метою дослідження, проведеного в даній статті, є систематизація знань та досвіду у сфері управління водопровідно-каналізаційним господарством на прикладі деяких найбільш успішних західноєвропейських країн, зокрема Франції, вивчення особливостей організаційно-правових форм діяльності інституцій Франції, їх взаємодії між собою, моделей управління, а також визначення оптимальних та перспективних практик, що можуть бути використані в подальших дослідженнях цього та споріднених питань.

Дослідження стану управління водним господарством є досить поширеним явищем в науковому середовищі, оскільки ним охоплюється широкий спектр напрямків від глобальних проблем забезпечення людства водними ресурсами до вузьких аспектів аналізу тарифоутворення на послуги водокористування та вивчення особливостей правового регулювання діяльності природних монополій в галузі.

У той час, як розвитку теоретичних засад функціонування водного господарства та практичним аспектам сприяють індивідуальні та колективні праці вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких варто виокремити В. П. Полуянова, В. О. Тимофєєва, М. В. Новожилову, Дж. Уакербауер, А. Асквера та інших. Аналітико-статистичними завданнями успішно займаються спеціалізовані міжнародні інститути. До

таких можна віднести Організацію економічного співробітництва та розвитку, Світовий банк, Програму водопостачання та водовідведення ООН-Хабітат, Світову водну раду, Міжнародну асоціацію водних ресурсів, які систематично досліджують або акумулюють статистичні відомості в переважній більшості сфер життєдіяльності людства в масштабах планети. У цілях цієї статті глобальні дослідження стану розвитку водозабезпечення певною мірою є корисними, оскільки вони відображають тенденції формування якості послуг водопостачання та водовідведення за рахунок діяльності постачальників, які здійснюють свою діяльність на території декількох країн, а також тенденції розвитку галузевої конкуренції, стан забезпечення ресурсами в трансдержавному розрізі тощо.

У цій статті переважно проводиться аналіз досвіду управління водним господарством Франції, яка передумовила у своєму водному законодавстві ідеї Європейської рамкової директиви про водні ресурси та є флагманом у розвитку державно-приватного партнерства в сфері водного господарства Європейського Союзу [3].

Законодавство Європейських країн розвивається в контексті Водної Рамкової Директиви (ВРД) ЄС 2000/60/ЄС, яка визначає рамки управління і захисту водних ресурсів як об'єкта інтегрованого управління на основі принципу гідрографічного басейну в масштабах Європи. Директива задає довгострокові цілі щодо захисту і відновлення як поверхневих, так і підземних водних ресурсів, визначає принцип собівартості, за якою ціна для кінцевого споживача відповідає собівартості для виробника. Згідно з ВРД, держави-члени ЄС повинні створити систему стимулювання ефективного господарювання постачальників питної води.

Аналіз моделей управління водним господарством в рамках даної праці головним чином проводитиметься за наступними критеріями: найбільш поширені організаційно-правові форми управління водним господарством у Франції, особливості тарифної політики у галузі водопостачання та водовідведення, дільність найбільших операторів водопровідно-каналізаційного господарства Франції, в країнах східної Європи та пострадянського простору.

Досить важливим залишається питання права власності на водні ресурси та інфраструктуру в країнах Західної Європи, оскільки правові режими власності на землю та водні об'єкти відрізняються в залежності від країни. Тим не менш, у всіх правових системах контроль за використанням водних ресурсів покладається на державу.

Історично склалося так, що у Франції отримала найбільш широке поширення модель делегованого приватного управління комунальним водним господарством у вигляді оренди чи концесії. Основною відмінною рисою приватної делегованої моделі управління від державної (муніципальної) форми надання комунальних послуг є розподіл ризиків та винагород при реалізації інвестиційних проектів між компанією, що управляє інженерною інфраструктурою (приватним оператором), і власником майна (муніципалітетом). Така модель використовується як механізм забезпечення доступу до приватного капіталу та ініціативи бізнесу (технічних розробок, управлінських знань) з метою їх застосування в традиційних державних сек-

торах й природних монополіях. При цьому споруди інфраструктури залишаються у власності муніципалітету [2].

Сумарний торговий обіг підприємств комунального господарства Франції становить 53 млрд євро. При цьому послуги, пов'язані з водою, складають 20,5 % загальної суми. У комунальному господарстві країни зайнято більше 283 тисяч осіб, з них – 16 % у секторі водопостачання. Сектор водопостачання складає 1 % ВВП Франції [5].

Структура водного господарства Франції стала результатом тривалого еволюційного процесу впродовж останніх 100 років. Історично французькі муніципалітети відповідали за надання багатьох комунальних послуг, включаючи водопостачання і очищення стоків. Щоб забезпечити надання цих послуг, муніципалітети використали декілька різних підходів. Це привело до появи дуже складної системи, у рамках якої співіснують наступні підходи:

- Муніципальні комунальні підприємства (*régie directe*);
- Міжмуніципальні партнерства (*syndicats intercommunaux*);
- Муніципальні комунальні компанії (*entreprises municipales*);
- Передача обов'язків приватним компаніям: *affermage* (приватна компанія відповідає за управління, експлуатацію і обслуговування) або чиста концесія (приватна компанія відповідає за фінансування і управління).

Нині в країні в шести річкових водозбірних басейнах регулювання водопостачання займаються Комітет водозбірного басейну і Водне Агентство. Франція представлена понад 36 тисячами комун (у багатьох з них проживає менше 2000 осіб), більшість з яких мають обмежений бюджет для модернізації інженерної інфраструктури з надання водопровідно-каналізаційних послуг належної якості та несуть відповідальність за організацію постачання питною водою та каналізації в рамках політики децентралізації, що проводиться з 1982 року. При цьому комуни можуть створювати міжмуніципальні об'єднання публічного права з метою спільного використання засобів.

На 36 тисяч комун припадає приблизно 29 тисяч служб з водопостачання, причому 12,3 тисячі займаються постачанням питної води та 16,7 тисяч – водовідведенням.

Муніципалітети можуть як здійснювати послугу самостійно, відповідаючи за інвестиції, функціонування та взаємовідносини зі споживачами, так і довірити управління спеціалізованої компанії в рамках довгострокового договору оренди чи концесії. При цьому комуни зберігають контроль, право власності на все обладнання і несуть відповідальність перед споживачами.

Гнучкість французької системи полягає у великій кількості проміжних форм між прямим і делегованим управлінням. Муніципалітет може в рамках договору делегувати управління частиною послуг і при цьому керувати іншою їх частиною безпосередньо.

Даний фактор визначив розвиток приватного делегованого управління через створення великих вертикально інтегрованих компаній.

Вартість послуги встановлюється муніципалітетом або одноосібно (у разі прямого управління), або за ре-

зультатами переговорів з керуючою компанією (у разі делегованого управління). Тариф суттєво коливається залежно від комуни, у зв'язку з тим, що залежать від місцевих параметрів характер їх використання, властивості середовища, в яку скидаються стічні води, характер і кількість населення, що обслуговується, проведена муніципалітетами інвестиційна політика та ін.).

У 1980–2000 рр. відбувалось суттєве зростання цін на воду (до 8 % у 1995 р.) у зв'язку з необхідністю інвестицій для приведення об'єктів інфраструктури відповідно до національних та європейських норм. Потім середнє зростання цін на воду сповільнилося і наблизило до загального коефіцієнту інфляції (1,7 % на рік).

Для покриття постійних витрат об'єктів інфраструктури рахунок за воду крім змінної складової, пропорційної спожитому об'єму води, також може включати постійну складову (абонентську плату).

У кожному гідрографічному басейні створено державні Водні Агентства (ВА), що діють для підтримки інвестиційних зусиль муніципалітетів, сільськогосподарських і промислових підприємств. Водні Агентства фінансують в основному розвиток мереж інфраструктури та очисних споруд на місцевому рівні, створення мереж зі спостереження за якістю води тощо. На період 2007–2012 рр. Агентства витратили коштів у загальному обсязі 11,6 млрд євро (не враховуючи виплат за очищення). Законодавство Франції дозволяє місцевим органам самоврядування і Водним Агентствам утримувати до 1 % доходів від стягуваних податків.

Водні Агентства співфінансують заходи у галузі водопостачання та водовідведення та місцеві проекти, наприклад, для субсидування інвестицій в сільських комунах за допомогою спеціального податку, що справляється за кожний поданий кубічний метр питної води. Так, за період 2007–2013 рр. сільським комунам за угодою з їх Генеральними радами була надана цільова допомога загальним обсягом в 1 млрд євро.

Регіони та департаменти за рахунок коштів власних бюджетів підтримують інвестиції місцевих органів самоврядування або у формі субсидій, або у формі погашення відсотків по кредитах. Обсяг такої підтримки складає близько 600 млн євро на рік.

Рахунок за воду у Франції включає оплату послуги з виробництва та подачі питної води – 14 %; оплату послуг з водовідведення – 46 % (збір і обробка стічних вод); податки і збори 40 %, зокрема, призначені для Водні Агентства: серед яких податок на оновлення мережі колекторів стічних вод, а також ПДВ (5,5 %) та ін. При цьому перше місце у витратах організації з водопостачання та водовідведення займають витрати на персонал. У Франції рахунки за воду складають менше 1 % сімейного бюджету [5].

Система водопостачання і каналізації у Франції значною мірою є такою, що фінансово самоопикується за рахунок двох основних платежів. Французькі водні агентства збирають надходження від платежів за водовідбір (*redevance prélèvement*) і платежів за забруднення води (*redevance pollution*), а потім перерозподіляють отримані кошти для фінансування інвестицій у водну інфраструктуру.

Водні агентства є регіональними державними корпораціями, що мають значну автономію і несуть повну відповідальність за збір своїх надходжень і їх використання, включаючи надання субсидій індивідуальним

підприємствам. Вони не отримують ніяких бюджетних асигнувань.

Річковий басейновий комітет (Comité de bassin) є органом, що об'єднує різних дійових осіб сектора водного господарства у відповідному річковому басейні (включаючи як державні, так і приватні зацікавлені сторони). Відповідно до Закону про воду 1964 р., ці інститути були створені в кожному річковому басейні. До складу басейнового комітету входять представники центрального уряду, місцевої влади і груп водокористувачів (промисловість, фермери, споживачі, НВО). Центральному уряду належить п'ята частина усіх місць, місцевій владі припадає третина місць, ще одна третина належить іншим водокористувачам (рибалки, промисловість), а інші місця розподіляються між малими зацікавленими групами. Ці комітети називають також водними парламентами, оскільки до їх складу входить від 60 до 110 осіб.

При такому розподілі обов'язків і повноважень по ухваленню рішень між урядом Франції і водними агентствами ця унікальна політична конфігурація відкриває різні можливості для доступу до політичних керівників і для впливу на розробку і реалізацію політики.

Розглянемо коротко три основні питання, включаючи: основні критерії прийнятності, процес оцінки і основні напрями витрат у рамках програми.

Критерії прийнятності. Відповідно до Закону про воду 1964 р., система платежів за воду і субсидій стала найважливішою структурною основою для контролю забруднення води у Франції. Відповідно до цього закону, субсидії можуть виплачуватися приватним і державним сторонам, які залучені на захист водних ресурсів і якості води. До таких сторін відносяться муніципалітети, промислові підприємства і фермери. Щоб претендувати на фінансування, заявник повинен продемонструвати, що запропонований інвестиційний проект підтримує досягнення спільних цілей інвестиційної програми водного агентства.

Водні агентства надають субсидії у вигляді пільгових кредитів і грантів. У 1990-ті роки гранти, що надаються водними агентствами, і субсидії покривали приблизно 35 % інвестиційних витрат проекту. Згодом ця величина дещо збільшилася, оскільки уряд Франції поступово скорочував свою участь у фінансуванні природоохоронної інфраструктури. Нині гранти водних агентств можуть складати до 40 % від вартості будівництва нової станції очищення стоків. Крім того, заявник може отримати до 20 % від кредиту.

Водні агентства підтримують різні програми субсидій для муніципалітетів і для промисловості. Зокрема, для муніципалітетів, такі програми включають гранти і кредити для інвестицій в інфраструктуру очищення стоків. Власники станцій очищення стоків отримують бонуси за усунення/скорочення забруднення, досягнуте за допомогою відповідних заходів очищення. Ці бонуси ґрунтуються на даних про роботу станцій очищення стоків, які надаються самими станціями. Крім того, впродовж декількох років, водні агентства підтримували управління станціями очищення стоків, зокрема, вони підтримували невеликі муніципалітети. Деякі водні агентства також почали надавати гранти окремим зразковим станціям очищення стоків.

Паралельно з програмою субсидій для муніципалітетів працює також аналогічна система субсидій,

що включає гранти, кредити і бонуси, але ця система призначена виключно для скорочення промислового забруднення.

Третій основний напрям інвестицій пов'язаний з поліпшенням управління водними ресурсами, а також з питним водопостачанням. Власниками проектів, на яких поширюється цей компонент інвестиційної програми, в основному виступають муніципалітети.

Гранти і кредити водних агентств погоджені з системою платежів за воду, яка охоплює усю країну. Ці платежі для водних агентств є єдиним значним платежем, що не стягується Міністерством фінансів. Таким чином, в принципі, ця схема не вимагає перерахувань з бюджету, який поповнюється за рахунок збору податків і, отже, вона не є бюджетною субсидією.

Надходження водних агентств для цілей державного фінансування пов'язані з двома джерелами.

1. *Redevance prélèvement* – платежі за водовідбір. Цими платежами обкладаються водозабір, а також споживання води з поверхневих водойм і з підземних джерел для різних цілей, включаючи питне водопостачання. Цими платежами зазвичай обкладаються усі приватні і державні підприємства (промислові, сільськогосподарські і муніципальні), а нараховуються вони виходячи з об'єму споживання води. Встановлені порогові величини для водозабору, при споживанні нижче порогової величини платежі на стягуються.

2. *Redevance pollution d'eau* – платежі за забруднення води. Існують два методи нарахування платежів за забруднення води. Платежі за забруднення в комунальному секторі розраховуються на основі обсягу забруднення для муніципалітету. Цю величину множать на коефіцієнти і ставки, що відбивають географічні особливості якості води й інші чинники. Платежі за водозабір і забруднення води включаються в плату користувачів за воду. Ставки і коефіцієнти, що використовуються при нарахуванні цих платежів, пропонуються басейновими комітетами і затверджуються голосуванням на засіданнях адміністративних рад водних агентств.

З іншого боку, платежами за промислове забруднення обкладаються безпосередньо підприємства-забрудники. Ці платежі ґрунтуються на кількості забрудників, що скидаються в звичайний день місяця з максимальним навантаженням по забрудникам. Сумарне забруднення розраховують на основі восьми параметрів, які підсумовуються з відповідними коефіцієнтами зважування.

Приватні компанії водопостачання у Франції були створені вже в XIX ст.: в 1853 році – *Generale des Eaux / Vivendi Environment* (нині *Veolia Environment*), а в 1880 році – *Societe Lyonnaise des Eaux* (с 1997 року входить в структуру фінансово-промислової групи з енерго-, газо-, водопостачання *Suez Environnement*). У 1933 році була заснована третя за величиною компанія *Societe d'Aménagement Urbain et Rural (SAUR / Bouygues)*. Ключовими приватними операторами є компанії «*Veolia Environnement*» і «*Suez Environnement*» (група *GDF* з 2008 р). Державні оператори меншою мірою беруть участь у діяльності, пов'язаній з водопостачанням, в порівнянні з іншими секторами. Гостра конкуренція між державними та приватними операторами, здатними задовольнити значні потреби в сировині й матеріалах і вимоги до якості є головною особливістю комунальної системи Франції [5].

Транснаціональні компанії «Veolia Environnement» і «Suez Environnement» у Франції, що займають провідні місця в світі за охопленням споживачів послугами водопостачання та водовідведення, при високому технічному рівні розвитку використовують у своїй діяльності «Віолентну» стратегію, спрямовану на домінування на світовому ринку водопостачання шляхом придбання активів місцевих компаній водного господарства для вивезення з країн значної частини капіталу. Для деяких країн з перехідною економікою Франція є зразком конкурентної моделі управління в ВКГ.

У ряді країн, що розвиваються, та постсоціалістичних країнах за право управляти системами водопостачання та каналізації конкурують тільки дочірні підприємства трьох французьких транснаціональних компаній з водопостачання. При цьому у Франції конкуренція за ринок послуг водозабезпечення обмежена тимчасовим лагом (в період дії терміну концесії більше 15 років про конкуренцію за право управляти інженерними спорудами говорити не доводиться) [2].

Французькі транснаціональні компанії комунального водного господарства воліють укладати контракти на оренду (концесію) мереж тільки у великих містах країн з перехідною економікою та населенням більше 100 тисяч чоловік, що мають високий рівень доходу (Будапешт, Бухарест, Гданськ, Марібор та ін.), і зовсім не прагнуть в невеликі міста і малозабезпечені регіони, особливо в сільські населені пункти. На водному комунальному ринку готових рішень «під ключ», де домінують приватні холдинги з Франції, великих конкурентів з боку державних (муніципальних) підприємств поки немає.

Аналіз моделей та організаційно-правових форм управління водних господарством в розвинутих країнах, таких як Франція, зокрема в західноєвропейських державах, зображує певний орієнтир для розвитку цієї галузі в інших країнах з інфраструктурою, що тільки розвивається. Дослідження систематизованих інформаційних баз, таких як доклади Організації економічного співробітництва та розвитку, дозволяє зробити оцінку, що для задоволення величезних потреб з водопостачання та водовідведення більшість країн, що розвиваються, намагалися залучити приватний сектор, різною мірою і з різними цілями, як джерело фінансування та/або для підвищення ефективності надання послуг, скорочення витрат, сприяння довгострокового сталого розвитку сектору і підтримки передачі технологій.

Однак, у ряді випадків залучення приватного сектору не виправдало очікувань. Зокрема, очікуваний потік приватних інвестицій не отримав матеріального втілення. Це викликано найчастіше неналежним розумінням ризиків і можливостей, пов'язаних з участю приватних гравців у настільки складному секторі, як водопостачання та водовідведення.

Специфічні особливості сектору водопостачання та водовідведення пояснюють труднощі та обмеження, пов'язані з участю приватних гравців: а) сектор передбачає високі постійні витрати поряд з безповоротними інвестиціями (sunk cost); б) вода є основною людською потребою, вона безпосередньо пов'язана з такими аспектами, як здоров'я та навколишнє середовище, що виправдовує втручання публічної влади; в) ВКГ управляється на місцевому рівні, тому приватний

сектор піддається субсуверенним ризикам; г) організація сектору є складною завдяки великому числу зацікавлених сторін і поділу обов'язків між представниками всіх рівнів системи управління та агентствами; д) немінучі довгострокові відносини піддають партнерів певним ризикам, включаючи контрактні, нормативні та валютні ризики.

Для більшості країн, що мають намір залучити приватний сектор, одним з основних завдань є збереження гнучкості, необхідної для підтримки довгострокових зобов'язань при постійно змінюваних обставинах, забезпечуючи при цьому стабільність нормативних стандартів.

Отже, якщо Україна бачить приватне майбутнє свого ЖКГ та прагне розвитку ДПП, то наступну непросту дилему можна сформулювати так: «Чому повинен бути відданий пріоритет – вітчизняному бізнесу або потужним світовим ТНК?».

З метою більш ефективного об'єднання зусиль приватних гравців в водному секторі увага публічної влади має бути сфокусована на аспектах, які умовно є «вище грошей», на грамотній політиці й обґрунтованій нормативній базі, належному розподілі ризиків і поліпшенні звітності.

Література.

1. Правовое регулирование централизованного водоснабжения и тарифообразования в сфере водоснабжения в Украине. – Киев, Arzinger 2011. – 52 с.
2. International Comparison of Water Sectors Comparison of Systems against a Background of European and Economic Policy Wilfried Schönböck, Gerlinde Oppolzer – ifip Technical University Vienna R. Andreas Kraemer, Wenke Hansen, Nadine Herbke – Ecologic Berlin-Brussels [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ecologic.eu/1329>.
3. Анализ проблем тарифообразования в сфере водоснабжения и водоотведения. В. А. Тимофеев, М. В. Новожилова [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://khg.kname.edu.ua/index.php/khg/article/view/567>.
4. Мировая практика государственно-частного партнерства в инфраструктурном обеспечении коммунального хозяйства/ В.П. Полуянов // Экономика України. – 2012. – № 9. – С. 78–87.
5. Eurowater institutional mechanisms for water management in the context of european environmental policies. Summary final report [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://cordis.europa.eu/project/rcn/5240_en.html.
6. Мировой опыт реализации концессионного механизма / Н.Г. Степанова//Экономический журнал. – 2012. – № 27. – с. 59–65.